

Jenny Andersson

Framtid i kris

Diskussionen om det postpolitiska siktade in sig på den samtida politikens brist på framtidsvision och utopi – dess oförmåga att formulera en alternativ radikal politik.¹ Globaliseringsteoretiker som David Harvey och Fredric Jameson såg den utopiska dimensionen som död i nyliberalismens tid. Man tyckte sig se hur framtiden kvävdes under trycket av den »tidsrumsliga sammanpressningen« i ett krympande globalt rum och av ideologier som förkunnade historiens slut.² Vänsterns kritik

av nyliberalismen blev därmed ett slags dödsruna över en framtid som politiken lämnat bakom sig.

Denna diskussion, som fördes med tanke på den enda eller den tredje vägens politik och nyliberalismens severtåg från 1970-talet och framåt, må ha byggt på en riktig och för sin tid relevant diagnos. Dagens situation är annorlunda och ställer andra krav på vår förmåga att föreställa oss framtiden, eftersom framtiden själv befinner sig i kris.

1. Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, *Hegemonin och den socialistiska strategin* (2008 [1985]); Chantal Mouffe, *Agonistics. Thinking the World Politically* (2013).

2. David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (1989); Fredric Jameson, *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism* (1991).

Såväl finanskrisen som klimatkrisen är exempel på hur framtiden råkat i kris till följd av vår oförmåga att hantera globala politiska och ekonomiska system och föreställa oss de långsiktiga konsekvenserna av hur vi utformar våra samhällen. Wolfgang Streecks bok om finanskrisen visar med all önskvärd tydlighet hur västvärldens stater i dag är gisslan hos finansmarknader som kontrollerar det politiska handlingsutrymmet under lång tid framåt.³ Klimatfrågan är likaså en global ödesfråga, där vi sedan länge överskridit vår kredit och nu måste påbörja den mödosamma återbetalningen. Det är alltså inte bara politikens förmåga att aktivt förstå sig framtiden som befinner sig i kris, utan också själva den framtid som vi i bästa fall kan hoppas på. Detta bör väcka oss till insikt om att våra samhällen och politiska system på olika sätt är inbegripna i långsiktiga och komplicerade tidsligheter, som också sträcker sig över det globala rummet.

Jag menar att man kan dra två slutsatser av den postpolitiska diskussionen, slutsatser som kan göra det möjligt för oss att gå vidare. Den första är att det är nödvändigt att återerövra det förlorade framtidsperspektivet för att vitalisera politiken. En politik som inte förmår att ge människor hopp inför framtiden, som inte förmår hjälpa dem att sätta ord på sina drömmar, är inte bara tråkig och

själlös, utan också en politik som lämnar fältet fritt för de främlingsfientliga och fascistiska utopier och dystopier som i dag är på stark frammarsch. Men ett sådant framtidsperspektiv handlar enligt min mening inte bara om att formulera politiska visioner eller att radikaliserar sig på det politiska idéplanet, utan också och framför allt om att skapa politiska strukturer som förmår lägga grunden för en ny reformism som tar framtiden och frågan om våra samhällens långsiktiga hållbarhet på allvar.

Detta leder till en andra slutsats, nämligen att framtiden inte är ett tomt begrepp, utan en faktisk konfliktdimension i politiken, och att den nyliberala politiken på intet sätt övergivit framtiden, utan på en rad olika sätt aktivt inventerar och tar i anspråk ett framtida handlingsutrymme som därmed också blir alltmer begränsat. Framtiden är med andra ord inte bara ett föremål för »visioner«, utan utgör också en faktisk politisk dimension, skådeplatsen för olika typer av kontroll, motstånd och konflikt.

Framtid är ett svårt begrepp på flera sätt. Vi förstår vad en utopi är, en tankeskapelse, drömmen om det goda samhället och den inspirerande tanken på vad som kanske är omöjligt men ändå eftersträvansvärt.⁴ I spänningen mellan det önskvärda och det omöjliga ligger utopibegreppets radikala poten-

3. Wolfgang Streeck, *Köpt tid. Den demokratiska kapitalismens uppskjutna kris* (2013).

4. Charles Taylor, *Modern Social Imaginaries* (2005).

tial, i gränslandet mellan den nödvändiga samhällskritiken och förmågan att drömma. Utan en sådan utopisk dimension är ingen politik möjlig.

Men framtiden är något annat. Framtiden är både subjekt och objekt. Den latourianska samhällsvetenskapen, med alla sina brister och sin essentialisering av både natur och vetenskap, har lärt oss att framtiden äger en existens, eftersom även naturliga fenomen kan ställa oss inför olika typer av motstånd.⁵ Gaia kan slå tillbaka, som en del av de gröna politiska filosoferna skulle säga. Klimatförändringarna är ett exempel på en sådan naturlig reaktion, som ställer oss inför faktum att naturen kan verka emot oss. Samtidigt är det viktigt att framhålla att naturliga fenomen på många sätt är sociala konstruktioner, eftersom de hänger direkt samman med hur vi valt att organisera våra samhällen. Klimatförändringarna är sociala, politiska och kapitalistiska skapelser, följden av industrisamhällets dynamik och dess inbyggda tendens att skapa djupgående kriser genom rovdrift på människa och natur.

I den bemärkelsen är framtiden ett objekt – en skapelse som kan sägas bestå av summan av allt vi gör och allt vi underlåter att göra. Människan är, som den tyske filosofen Hans Jonas menade,

det enda djur som med teknikens hjälp bemästrar naturen och därmed sin egen undergång. Hon är också den enda levande varelse som förmår förnuftsmässigt omfatta detta faktum och inse att det har moraliska och politiska konsekvenser, vad Jonas kallade *Das Prinzip Verantwortung*, »ansvarets princip».⁶ Vi är ansvariga för den framtid vi skapar och för de långsiktiga konsekvenser som alla våra handlingar och ickehandlingar, med andra ord vår oförmåga att ta ansvar, leder till.

Den brittiska tidsociologen Barbara Adam menar att allt vi gör har konsekvenser i tid.⁷ Vi sätter tidsavtryck i form av nedbrytningstiden för kärnavfall, sushilådor och utsläpp. Industrisamhället kan på många sätt förstås som en organisation uppbyggd kring en rad tidskonflikter, inneboende konflikter mellan olika sociala, naturliga och ekonomiska tidsligheter. Klimatfrågan är ett exempel på hur naturens tidsligheter hamnat i djup konflikt med varandra. Finansfrågan är ett exempel på en i högsta grad samhälleligt skapad kris, som också den handlar om konfliktfyllda tidsligheter – finansmarknadens vilja att omedelbart skapa profit visavi välfärdsstatens behov av att kunna överföra resurser mellan generationer och

5. Bruno Latour, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory* (2005).

6. Hans Jonas, *Answarets princip. Utkast till en etik för den teknologiska civilisationen* (1994 [1979]).

7. Barbara Adam, *Future Matters. Action, Knowledge, Ethics* (2007).

säkerställa trygghetssystemens långsiktighet. Båda de kriser som i dag drabbar det kapitalistiska samhället kan därmed förstås mot bakgrund av en diskussion om tidsliga konsekvenser och konflikter kring kommande tid.

De postpolitiska teoretikerna tog miste när de antog att den enda vägens politik var en politik utan framtid. De förbisåg genom detta antagande en väsentlig aspekt av nyliberalismen. Det nyliberala projektet saknar inte framtidsvisioner, utan måste tvärtom betraktas som utopiskt och i högsta grad futuristiskt, fullt av dogmatiska för att inte säga totalitära bilder av framtiden. Den nyliberala utopin framför andra är den om starka, självständiga och dådkraftiga individer, som inte tar ansvar för annat än sin egen kortsiktiga nytta. Dessa nyliberala idealmänniskor är mycket problematiska framtidsmedborgare, helt oförmögna att föreställa sig en gemensam framtid som ställer krav på solidaritet när det gäller produktion och konsumtion tvärs över generationer och kontinenter. Nyliberalismens människa är med andra ord inte framtidskompetent, kan inte betros med ansvar för långsiktighet.

Nyliberalismens futuristiska tendenser visar sig i dess ständiga projicering av anpassningskrav in i framtiden. Nyliberalismens »no future« var i själva verket en serie framtidsimperativ. På områden som innovationspolitik, marknadsliberalisering, konkurrensut-sättning, välfärdspolitisk aktivering och socialpolitisk disciplinering, invandring

och brotts- och terrorbekämpning slog man fast vad som krävdes för att slå vakt om det nyliberala samhällets framtid och förvandla oss alla till de rationellt beräknande aktörer som sätter egen nytta och egenstyrka främst. Reformprocesserna inom dessa fält byggde på problembeskrivningar som beskrev en nödvändig framtid, en framtid som inte framställdes som en fråga om demokratiskt val mellan olika alternativ eller som en samhällelig och politisk konstruktionsprocess, utan som en naturlag. Framtiden förvandlades från en politisk förändringshorisont, från något som aktivt kan byggas, till en serie ständiga krav på anpassning till yttre krafter: *framtiden kräver*.

Den postpolitiska diskussionen har sett detta som en process djupt rotad i språket, i den nyliberala framställningen av framtiden, globaliseringen och ekonomin. Det har tagit lång tid för samhällsvetenskapen att intressera sig för hur samhälleliga institutioner faktiskt styr tidsligheter genom att bygga in sådana imperativ i samhällsorganisationen. Ur detta perspektiv framstår nyliberalismen som ett slags framtidskontroll mer totalitär än vilken utopi som helst. En rad centrala nyliberala reformer har syftat till just att slå fast centrala utvecklingsvägar i tiden, att cementera dem för att därigenom styra och inskränka vår framtidshorisont inom överskådlig tid.

Inom välfärdspolitiken ledde demografiska prognoser av en åldrande befolkning till ett nytt pensionssystem som

ska ligga fast »till nästa istid«.⁸ En oberoende riksbank styr den ekonomiska politiken för att kunna låsa det politiska handlingsutrymmet och utesluta opposition och alternativ. Den pågående europeiska åtstramningsdiskussionen utgör fortsättningen på denna monetära politik. Dess framtidsdimension framgår med all tydlighet i retoriken: med ett lån från hållbarhetsdiskussionen påstår man till exempel att »kommande generationer« har rättigheter som kräver att vi inte skjuter underskott för de sociala systemen framåt i tiden.⁹ Slutsatsen blir att man måste göra budgetunderskott olagliga genom att skriva in regler mot underbalansering i medlemsländernas grundlagar.

Nyliberalismens *no future* är alltså inte en ickeframtid, utan snarare ett slags framskrivning av i högsta grad nutidsorienterade, *presentistiska* framtidsbilder vilkas demokratiska legitimitet kan ifrågasättas. Den tyske sociologen Claus Offe menar att västvärldens samhällen hamnat i ett slags tidsnöd på så vis att dessa framtidsimperativ ständigt skärps, ständigt blir mer nödvändiga. Det finns inte tid för demokratiska diskussioner om hur vi ska lösa bankregleringar och stabilitetspakter. Tidsnöden göder teknokratin, expertisens

makt över politiken och en överföring av beslut från det demokratiska rummet till de inre korridorerna i världens maktcentrum.¹⁰

Man kan också hävda att nyliberalismen var och är ett radikalt projekt med sin egen inneboende tidslighet och förändringshorisont, som använder såväl politikens maskineri som olika typer av kunskapsproduktion för att bygga in sin tidslighet i samhällsutvecklingen. Dagens marknadssamhällen har en uppsjö mekanismer som syftar till att kontrollera vårt sätt att uppfatta framtiden. Det finns en omfattande samhällelig produktion av olika typer av framskrivningar, så kallade *forecasts* och *foresights*: prognoser, scenarier och förutsägelser som syftar till att upprätthålla framtidsimperativen, eller i själva verket att styra händelseutvecklingen och hindra oss från att föreställa oss framtiden på något annat sätt. Ett exempel är de prediktionsmodeller som var en förutsättning för finanskrisen. Det kapitalistiska samhället fungerar genom den sortens ständiga framtidsframskrivningar och genom att ständigt förvalta och styra mänskliga drömmar om tillväxt och konsumtion.

Sociologen Jens Beckert menar att kapitalismen hela tiden måste upprätt-

8. Urban Lundberg, *Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och det nya pensionssystemet* (2003).

9. Yann Le Lann och Benjamin Lemoine, «Les comptes des générations. Les valeurs futur et la transformation de l'Etat social», i *Actes de la recherche en sciences sociales* volym 4, nr 194 (2012), s. 62–77.

10. Claus Offe, *Time and Social Power* (2014), opublicerad artikel.

hålla »fiktiva förväntningar« om hur framtiden kommer att gestalta sig.¹¹ Marknadsprocesser omgärdas av sådana förväntningar; ekonomiska aktörer söker kontrollera sin egen osäkra framtid genom prognoser och framskrivningar. Man kan hävda att starka intressen i samhället söker styra våra förväntningar på samhällsutvecklingen genom strategiskt bruk av framskrivningar och prognoser som styr våra bilder av framtiden.

Ekonomisk teori i dag bygger på antagandet om »rationella förväntningar«, vilket i sig självt är ett slags teori om framtiden, nämligen att aktörers agerande bygger på hur de uppfattar framtiden och att de rationellt kalkylerar med den. Därmed kan man också styra hur de uppfattar den genom att »hantera förväntningar« och på så sätt skapa vad neoklassisk teori betecknar som stabilitet. Detta sker exempelvis genom prognoser och förutsägelser: de kreditvärderingar som kreditvärderingsinstituten producerar eller de styrrentor som riksbankerna sätter. I vilken mån detta skapar stabilitet är oklart. I en studie av finanskrisen har OECD menat att finansiella prediktionsmodeller bidrog till grundläggande instabilitet i det finansiella systemet genom ständigt alltför optimistiska prognoser om finansiell tillväxt.¹² Men i finanskrisens

efterdyningar har sådana prediktionsmodeller inte förlorat i legitimitet, utan snarare blivit viktigare, eftersom de nu ska söka efter så kallade »tidiga varningssignaler« om nya kriser. Ofta letar man efter sådana signaler inte i själva finansmarknaderna, utan precis som i fråga om terrorhandlingar i befolkningar och sociala protester som anses kunna hota den finansiella stabiliteten.

Inte bara finansmarknaderna utan också det politiska systemet använder olika former av framskrivningar. Världens säkerhetspolitik utformas bland annat utifrån ett antal tänkbara globala scenarier, utformade i Washington och Bryssel av en uppsjö säkerhetspolitiska experter och framtidskonsulter. De »globala trender« och hot som presenteras i dessa scenarier syftar egentligen inte till att förutse framtida händelser. De är snarare ett slags diplomatiska skrivelser, som syftar till att skapa handling och aktivt påverka hur världssamfundets aktörer uppfattar världens framtid. De syftar till att forma framtiden innan den ägt rum genom att skapa koncentrerade uppfattningar om centrala hot och möjligheter.

Denna kommunikativa och värdeskapande dimension var viktig redan när man började att experimentera med olika former av prediktionsmodeller efter andra världskriget. De syftade till att

11. Jens Beckert, *Fictional Expectations* (2013), opublicerad artikel.

12. OECD Economics Department, *OECD Forecasts During and After the Financial Crisis. A Post Mortem* (2014). (<http://www.oecd.org/eco/outlook/OECD-Forecast-post-mortem-policy-note.pdf>)

aktivt skapa normer och föreställningar kring en global framtid som ansågs stå och väga mellan en kapitalistisk och en kommunistisk utveckling. I dag används samma prediktionsmodeller i den europeiska integrationsprocessen, där de blivit centrala verktyg för att bygga den inre marknaden och för att skapa övertygande scenarier kring det europeiska projektets framtid. Deras funktion är därmed att skydda och reproducera ett liberalt system och skapa stabilitet in i en projicerad framtid som egentligen lika gärna kunde anses befinna sig i djup kris.

Man skulle kunna hävda att framtiden är en del av vad Michel Foucault skulle ha kallat den nyliberala biopolitiken.¹³ Byråkratiska instrument och styrredskap, som de framskrivningar vilka diskuterades ovan, syftar till att naturalisera vissa utvecklingsvägar och utestänga förändringshorisonter som skulle kunna utmana dem. Systemkritiska framtider sällas bort till förmån för framtider som bekräftar nutidens förhoppningar om obruten tillväxttakt, teknisk utveckling och konsumtionsmöjligheter. Faktum är att framtiden är det perfekta biopolitiska objektet, för vad mer kan den nyliberala staten drömma om än att styra hur medborgarna förmår föreställa sig framtiden? Vi tror att framtiden är öppen för våra dröm-

mar, men det är den i själva verket inte alls. Man skulle kunna vidareutveckla Foucaults tankar om makt och ordning och hävda att den liberala staten inte står ut med den möjliga förekomsten av en tidsdimension där någonting oförutsett eller radikalt annorlunda skulle kunna hända. Framtiden är en del av en maktordning, en skådeplats för faktiskt politiskt agerande och tydliga former av kontroll, inte en fri och oberoende sfär, utan en tidsdimension som redan är koloniserad och in-tecknad.

Vi bör intressera oss för denna makt över framtiden och dess följder för vår faktiska framtid. Det finns något i grunden paradoxalt med glappet mellan all den samtida produktionen av scenarier, förutsägelser och profetior om det liberala systemets balans och vår kollektiva oförmåga att hantera klimatfrågan. Få frågor är så väl utforskade och diskuterade inom vetenskapssamfundet som klimatfrågan, och kring få frågor råder det ett så brett samförstånd (jämförelsevis kan påpekas att finansmodeller omges av en grundläggande osäkerhet för att inte säga belagd felaktighet).¹⁴ Till den demokratiska kris som kommer sig av framtidsimperativens tendens att skapa tidsnöd, skulle man därför kunna lägga den kris som består i att våra samhällen är så upptagna av en oerhört kortsiktig framtid, som i själva verket

13. Michel Foucaults föreläsningar om biopolitik finns på svenska i *Biopolitikens födelse. Collège de France 1978–1979* (2009).

14. Se Paul Edwards, *A Vast Machine. Computer Models, Climate Data, and the Politics of Global Warming* (2012).

mest bara naturaliserar en utsträckt nutid, och inte förmår hantera den verkliga utmaning som långsiktig överlevnad innebär.

Ibland sägs det att våra politiska system inte kan hantera långsiktighet. Historiskt rotade föreställningar om representation handlar om att ge röst åt nu levande generationer, inte åt kommande generationers intressen. Våra system är utformade med tanke på mandatperioden och ansvarsutkrävande inom mandatperiodens längd, inte därutöver.¹⁵ En del miljöfilosof, exempelvis George Monbiot, menar att politiken själv är det stora problemet om vi vill komma till rätta med klimatet: den är för långsam och fantasilös. Alternativet till denna dystopiska syn vore att ta fasta på framtiden och frågan om våra samhällens långsiktiga uthållighet som ett sätt att radikaliserar den politiska diskussionen och återuppliva centrala idéer om politikens primat, framtiden som en global eller mänsklig allmänning och allas vårt ansvar inför oss själva och allt levande.

Framtiden är i själva verket en radikaldemokratisk fråga, och samtidigt en fråga kring vilken det i dag finns vad man måste kalla totalitära och fascistoida tendenser. Den ställer våra föreställningar om demokrati, politik och rättvisa på sin spets. Att ständigt överföra kris i tiden genom att flytta

över följderna av vårt nutida agerande på kommande generationer kan på goda grunder betecknas som inte bara ineffektivt, utan också odemokratiskt. Kommande generationer saknar röst, samtidigt som allting vi gör drabbar dem. På det sättet är framtidens kris också ett slags generationsöverskridande representationskris, som ställer oss inför ett moraliskt imperativ. Därför måste vi lära oss att bedöma det demokratiska innehållet i den framtidspolitik som hela tiden framläggs för oss. Klimatfrågan är här en avgörande stötesten.

Klimatpolitiken är i sig själv på väg att ge upphov till en ny geopolitik, där starka kapitalintressen ser nya marknadsmöjligheter inom såväl utsläppsrätter som innovationer kring det som kallas »genetisk ingenjörskonst«.¹⁶ Genetisk ingenjörskonst påminner om de allra mest totalitära experimenter med människans makt över naturen, till exempel silverjoner som släpps ut i atmosfären och järnoxid som dumpas i oceanerna för att binda koldioxid. På det mänskliga planet är motsvarigheten till genetisk ingenjörskonst nya vetenskapliga och kvasivetenskapliga idéer om eugenik och genmanipulering, vilka framförts av till exempel »transhumanisten« Nick Bostrom vid prestigeuniversitetet Oxford, men också av välkända vetenskapsteoretiker

15. Pierre Rosanvallon, *La légitimité démocratique. Impartialité, réflexivité, proximité* (2008).

16. Clive Hamilton, *Earthmasters. The Dawn of the Age of Climate Engineering* (2013).

som Steve Fuller.¹⁷ Transhumanismen bygger på teorierna om artificiell intelligens och går ut på att kommande generationer bör betraktas som högradigt kompetenta individer som inte behöver vår förmyndaraktiga välvilja. Till skillnad från oss kommer de att ha dragit nytta av generationer av teknisk utveckling och genetisk modifiering. Klimatproblemet blir en baggis för denna supermänsklighet, bara vi hopplöst fördummade låter dom vara i fred.

Det vore lätt att avfärda sådana -ismer om det inte vore för att de växer i styrka och inflytande. Vi måste bemöta dem genom att själva skapa en politisk teori som inbegriper framtiden: framtiden som något vi är fundamentalt ansvariga för, som sätter gränser för den politik vi för, men som också kan öppna ett politiskt handlingsrum där lösningarna på många av våra samhällsproblem faktiskt måste finnas. Utopin är alltså inte bara ett begrepp, utan en fråga om att omfatta de tidliga konsekvenserna av våra livs- och konsumtionsmönster, att se dem som delar i ett globalt kapitalistiskt system som befinner sig i en strukturell kris och att uppfatta oss själva som aktiva subjekt i detta system med förmåga att åstadkomma samhällsförändring.¹⁸

Här finns, menar jag, en möjlighet att radikaliserar politiken genom att ersätta de teknokratiska framtidsimperativen med deliberativa och deltagarstyrda processer som ställer individuella och kollektiva förväntningar och farhågor i centrum. I vissa länder, exempelvis Storbritannien, förekommer framgångsrika experiment med den sortens deliberativa prognoser. Slutsatserna där är att medborgare ofta är betydligt mer insiktsfulla och beredda att ta ansvar för långsiktiga risker och konsekvenser än experter.

Sådana deltagarstyrda processer blir också ett sätt att återföra en central konfliktdimension till politiken, för i diskussioner om framtiden för ett bostadsområde eller ett naturreservat blir det tydligt vilka olika intressen och framtidsbilder som finns och vilka mållkonflikter mellan dem som måste hanteras. Att försöka ge representation åt framtiden kan också vara ett sätt att radikaliserar de politiska institutionerna, för det blir tydligt vilka konflikter som i dag finns inbyggda mellan exempelvis kortsiktiga tillväxtmål och långsiktiga hållbarhetsmål. Det finns faktiskt exempel också på sådana institutioner, exempelvis framtidsutskottet i den finländska riksdagen.

Att göra framtiden till subjekt i stäl-

17. Nick Bostrom, *Superintelligence. Paths, Dangers, Strategies* (2014); Steve Fuller, »Precautionary and Proactionary as the New Right and the New Left of the Twenty-First Century Ideological Spectrum«, i *International Journal of Politics, Culture, and Society* volym 25, nr 4 (2012), s. 157–174.

18. Se Alf Hornborg, *Myten om maskinen. Essäer om makt, modernitet och miljö* (2012).

let för imperativ rymmer också på det ideologiska planet kärnan i en kraftfull kritik av nyliberalismen. Den nyliberala politiken är dystopisk på så sätt att den undertrycker grundläggande värdefrågor om onda och goda, rättvisa och orättvisa, fria och ofria framtider: den undertrycker människors behov av att formulera positiva framtidsbilder. Därmed saknar den också svar på större existentiella, ideologiska och politiska frågor som går bortom det individuella självförverkligandet. Men just därför är dess framgångar förhoppningsvis begränsade i tiden, för den saknar mekanismer för att omsätta människors farhågor inför framtiden i politisk handling.

Det finns politisk sprängkraft i tanken att framtiden är ett gemensamt ansvar och att den går att förändra. Vi bör kanske avhålla oss från att spekulera om kommande generationers preferenser och politiska åsikter. Men vi har en skyldighet att ge dem livsutrymme, förutsättningar att själva forma sin framtid och möjlighet att överleva. Detta är att utsträcka den liberala frihetstanken i tiden (jag har rätt till min frihet, men min frihetslängtan får inte inkräkta på kommande generationers) och samtidigt formulera en fundamental ansvars-

tanke om vårt ansvar för följderna av vårt sätt att leva.

Detta är avgörande politiska frågor, som ställer enorma krav på politiken, men som inte framgångsrikt kan hanteras någon annanstans än inom politiken. Chantal Mouffe menar att den radikaldemokratiska tanke som avfärdar institutioner och partipolitik riskerar att begå ett avgörande misstag om den missbedömer kraften i det globala kapitalet och tror att deltagarorienterad politik utan institutionell förnyelse kan förändra världen.¹⁹ Att hantera framtiden kräver nya globala institutioner och nya former av representation i tid och rum, men också nya länkar mellan den enskilde medborgaren och politiken.

Vi skulle alltså kunna förvandla framtiden från en rad nyliberala imperativ, från soptunnan för allt vad dagens politik inte vill hantera, till ett verkligt politiskt imperativ och till ett slags subjekt som ställer krav på oss och på politiken, men som också på ett helt annat sätt än i dag måste utgå från människors förväntningar och farhågor. Framtiden skulle då framstå som en central dimension i den politiska kampen och som en arena där olika typer av politiska konflikter faktiskt redan utspelar sig.

19. Mouffe, *Agonistics* (2013).